

JAROSLAV HAŠEK

OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA ZA SVĚTOVÉ VÁLKY

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

„Poslušně hlásím, pane lajtnant,“ odpověděl Švejk, dobromyslně se usmívaje, „že mne, mezitím co jsem čekal na ten nejbližší vlak, stihla ta nehoda, že jsem pil za stolem jedno pivo za druhým.“

„Takového vola jsem neviděl,“ pomyslí si poručík, „přizná se ke všemu. Kolik už jsem jich tady měl, a každý zapíral, a tenhle si klidně řekne: ‚Zmeškal jsem všechny vlaky, poněvadž jsem pil jedno pivo za druhým.‘“ Tyto úvahy shrnul v jednu větu, s kterou se obrátil k Švejkovi: „Vy jste, chlape, degenerovanej. Víte, co je to, když se o někom řekne, že je degenerovaný?“

Poněvadž se Švejk nehýbal a stále držel ruku na štítku čepice, poručík zařval: „Marsch hinaus, neslyšel jste abtreten? Korporál Palánek, vezměte toho chlapa blbého ke kase a kupte mu lístek do Českých Budějovic!“

Desátník Palánek se za chvíli objevil opět v kanceláři. Pootevřenými dveřmi nakukovala za Palánkem dobromyslná tvář Švejkova.

„Co zas je?“

„Poslušně hlásím, pane lajtnant,“ tajemně zašeptal desátník Palánek, „von nemá peníze na dráhu a já taky ne. Zadarmo ho nechtějí vozit, poněvadž nemá jako ty vojenský dokumenty, že jede k pluku.“

Poručík dlouho nedal na sebe čekat se šalomounským rozřešením trudné otázky.

„Tak ať jde pěšky,“ rozhodl, „ať ho zavrou u pluku, že se opozdil; kdo se s ním tady bude tahat.“

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Začátek druhého dílu, kdy se Švejk pěšky vydává za svým plukem do Českých Budějovic.

1. díl – V zázemí (1921)

V Sarajevu byl spáchán atentát na Ferdinanda d'Este, Švejk o tom v legraci mluví v hospodě, a je proto zatčen. Ve vězení je vyslýchán komisí, která ho uzná notorickým blbem a pošle do blázince. Tam stráví Švejk jen několik dní, potom ho lékaři označili za simulanta a poslali zpátky na policejní komisařství. Zde Švejk prorokuje válku. Vrací se ke své práci prodavače psů, ale ne nadlouho. Protože ho trápí revma, na invalidním vozíku odjíždí k odvodu a je přijat do vojenské služby, válka právě začala. Nastupuje do léčebny pro simulanty, následuje pobyt v garnizóně (vojenské věznici). Zde káže věčně opilý feldkurát Otto Katz. Švejk je z cely 19 brzy propuštěn, protože si ho Katz vyžádal jako pomocníka; rozbřečel se na jeho mši a tím si ho získal. Švejk mu dělá tzv. pucfleka, shání peníze na dluhy a alkohol, ale dokáže svému nadřízenému i vynadat. Shánějí polní oltář, který zůstal v prodané pohovce, a potom slouží polní mši. Za Katzem přichází nábožný kurát, vedou spolu debatu, až jsou oba namol. Další návštěva je pán, který půjčuje peníze vojákům a už je nikdy nedostane zpátky. Švejk s Katzem poskytují poslední pomazání, ale dostávají za to málo. Navíc téměř žádný voják už v Boha nevěří. Katz prohrál Švejka v kartách, a tak teď slouží nadporučíku Lukášovi. Ten je milovníkem žen a zvířat. Do Lukášova bytu se hodlá nastěhovat jistá dáma, které Švejk splní všechna přání (i fyzická). Švejk dostane za úkol sehnat mu psa, a tak ukradne Maxe, což je naneštěstí pes plukovníka Krause. Za trest jsou Lukáš i Švejk posláni k 91. pluku do Českých Budějovic.

2. díl – Na frontě (1922)

Švejk a jeho nadřízený Lukáš jedou do Českých Budějovic vlakem, v němž sedí také generálmajor. Ten Lukášovi vynadá za Švejkovo nevojenské chování. Následně Švejk zatáhne za ruční brzdu a bez dokladů a peněz zůstává v Táboře. Místo do Českých Budějovic jde pěšky na západ až k Putimi, kde je

zadržen. Místní vyšetřovatel se domnívá, že je Švejk zběh. Švejk dostane peníze a přijíždí do Budějovic, což v Lukášovi vyvolá zděšení. Švejk je za pozdní příchod 3 dny vězněn s dalším vojákem Markem, který mu líčí své triky. Regiment jede vlakem na frontu do Uher. V městečku Királyhidy je Švejk opět vězněn, protože způsobil zmatky, když předával milostný dopis od Lukáše. Švejk je povýšen, stane se ordonancem 11. marškumpanie.

3. díl – Slavný výprask (1922)

Švejk a jeho pluk cestují vlakem přes Uhry do Haliče na ruskou frontu. Mezi množstvím postav vyniká poručík Dub, který býval profesorem a nyní na všechny řve: „Ty mne ještě neznáš, ale až mne poznáš, já tě přinutím k pláči.“ Tento poručík chodí do veřejného domu, ačkoli to jiným vojákům zakazuje, a Švejk ho odtamtud potřebuje dostat na rozkaz nadporučíka Lukáše. Další výraznou postavou je nový pomocník nadporučíka Lukáše Baloun, který sní, na co přijde, a přivádí tak sám sebe do problémů. V závěru tohoto dílu Švejk nachází u rybníka uniformu ruského vojáka, který utekl, když viděl Švejka přicházet, chce si ji zkusit a je zajat Maďary. Je poslán s dalšími ruskými zajatci na železniční práce.

4. díl – Pokračování slavného výprasku (1923)

Švejk je zajatcem Maďarů spolu s vojáky mnoha národností. Všem se snaží vysvětlit, jak se sem dostal, ale nikdo mu nerozumí. Díky své znalosti němčiny dostane za úkol vytvořit jmenný seznam všech 300 zajatců. Poté je celá skupina přeložena do Přemyšlu, kde pracují pod majorem Wolfem. Až ten pozná ve Švejkovi Čecha a chce ho pověsit za to, že zběhl. Zatím je uvězněn. Dají k němu vyzvědače, ale Švejk si pořád vede svou. Případu se ujímá generál Fink, jehož koníčkem je věšet lidi. Za Švejkem je poslán kněz, polní kurát Martinec, aby mu poskytl poslední útěchu. Major, generál Fink a Martinec řeší Švejkův případ, opijí se a ráno se major vzbudí ve Švejkově cele. Nakonec přichází telegram, který potvrdil Švejkovu totožnost, a on se může vrátit ke své marškumpanii na frontu. Zde se právě pořádá zabijačka a Švejk se shledává s jednoročním dobrovolníkem Markem, který se stal účetním. Lukáš ani Sagner nejsou ze Švejkova návratu nadšení, navíc přijíždí i Dub s kadetem Bieglerem, který se pořád podělavá.

- román je nedokončený, dopsal ho Karel Vaněk

- **téma a motiv**

téma: Švejkova inteligence

motivy: vlak, peníze, dobromyslný úsměv, české Budějovice

- **časoprostor**

prostor: Rakousko-uherská monarchie (Praha, jižní Čechy, Uhry)

čas: rok 1914

- **kompoziční výstavba**

Děj je vyprávěn chronologicky.

Román má 4 díly, každý se člení na kapitoly.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, satirický protiválečný román

- **vypravěč**

vševědoucí vypravěč v er-formě

- **postavy**

Josef Švejk – jeho vzhled a věk není v textu přímo určen

- dobromyslný kulatý obličej, modré oči

- dělá hloupého (?), úředně uznaný blb, vychytralý prostáček, ironický, horlivý, vždy klidný, výřečný,

→ stal se literárním typem

poručík – rozčilený, střídá češtinu a němčinu, nemůže Švejka vystát

Palánek – plní rozkazy, je bez peněz
paní Müllerová – Švejkova hospodyně
hostinský Palivec – mluví sprostě, za což je zatčen
polní kurát Katz – věčně opilý kněz, první Švejkův zaměstnavatel, prohraje Švejka v kartách
nadporučík Lukáš – druhý Švejkův zaměstnavatel, má milostné pletky, Švejka čím dál víc nenávidí
jednorochní dobrovolník Marek – Švejkův spoluvězeň, antimilitarista
šikovatel Vaněk – vojnu tolik neprožívá, všechno odkládá
Baloun – poskok nadporučíka Lukáše, žravý

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč – Švejk, poručík, desátník Palánek
pásmo vypravěče v er-formě

- **typy promluv**

dialog poručíka a Švejka, poté dialog poručíka a desátníka Palánka

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

fráze	<i>Poslušně hlásím</i> (typická Švejkova věta)
vojenský slang	<i>lajtnant, korporál</i>
přechodník	<i>usmívaje se</i>
vulgarismus	<i>takového vola</i>
nespisovné slovo	<i>degenerovanej, von</i>
germanismy	<i>Marsch hinaus, abtreten</i>
inverze	<i>vezměte toho chlapa blbého</i>

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

hyperbola	<i>jedno pivo za druhým</i>
synekdocha	<i>Pootevřenými dveřmi nakukovala za Palánkem dobromyslná tvář Švejkova.</i>
epiteton	<i>trudná otázka</i>

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

tvořil v 1. polovině 20. století

Jaroslav Hašek (1883–1923)

- český novinář a spisovatel, autor a herec kabaretních vystoupení
 - narozen v Praze
 - otec středoškolský učitel matematiky a bankovní úředník, tajně pil a zemřel, když bylo Jaroslavovi 13
 - měl o 3 roky mladšího bratra Bohuslava a nevlastní (osvojenou) sestru Marii
 - rodina se často stěhovala, žila nuzně, po smrti otce na pokraji chudoby
 - malý Jaroslav byl zakřiknutý, ovládal katechismus, dělal ministranta v kostele
 - studoval gymnázium, rok byl jeho třídním Alois Jirásek, kterého nenáviděl
 - ze studií byl vyloučen za účast na demonstraci (vytloukl okna, zapálil ohradu, házel kameny na policejní stanici)
 - vyučil se drogistou, poté maturoval na obchodní akademii v Praze
 - krátce pracoval jako úředník v bance Slavia
 - prodával zvířata, byl zaměstnancem útulku
 - toulal se pěšky (Slovensko, Halič, Uhry), spolupracuje s anarchisty – krátce vězněn
 - r. 1907 se seznámil s Josefem Ladou
 - stal se novinářem (Ženský obzor, satirický Svět zvířat, České slovo, Čechoslovan, Pochodeň, Humoristické listy), ale měl stále větší problémy s alkoholem
 - používal přes 100 pseudonymů, některé zřejmě nebyly odhaleny
 - psal lehce, často v hospodách, některé texty po sobě ani nečetl
 - oženil se s bohatou Jarmilou Mayerovou, měli syna Richarda
 - Hašek rodinu opustil, když byly synovi dva roky
 - založil Stranu mírného pokroku v mezích zákona – mystifikující politickou stranu
 - dobrovolníkem u 91. pluku v Českých Budějovicích, odešel do Haliče, nechal se zajmout a vstoupil do čs. legií
 - přes Jugoslávii šel do Ruska, kde r. 1918 vstoupil do Rudé armády – ředitelem armádní tiskárny, náčelníkem oddělení pro práci s cizinci
 - do Prahy se vrátil r. 1920, přivedl si s sebou druhou ženu Alexandru řečenou „Šuru“ (aniž by byl rozvedený), žil bohémsky
 - měl podlomené zdraví (alkohol, zajatecké tábory), přestěhoval se do Lipnice nad Sázavou
 - koupil a zrekonstruoval dům, žil a psal v jedné místnosti
 - díla diktoval asistentovi Klimentu Štěpánkovi, jeho stav se stále zhoršoval
 - zemřel na ochrnutí srdce, byl pohřben na dluh k zadní zdi hřbitova
 - po smrti založil Eduard Bass společnost, která zajistila obložení Haškova hrobu žulou
- začínal povídkami, črtami a humoreskami v časopisech
- všechny jeho texty jsou autobiografické, čerpá z vlastních zážitků
- všechny texty zesměšňují politiku, maloměšťáctví, rakušáctví, často čtenáře mystifikuje
- napsal přes 1 200 povídek, které jsou roztroušené po časopisech
- Májové výkřiky* – básnická sbírka
- Historie vola* – ztracený román
- Trampoty pana Tenkráta, Můj obchod se psy a jiné humoresky, Dva tucty povídek, Tři muži se žralokem a jiné poučné historky, Pepíček Nový a jiné povídky, Mírová konference a jiné humoresky* – povídkové soubory
- Dobry voják Švejk a jiné podivné historky, Dobry voják Švejk v zajetí, Dobry voják Švejk před válkou a jiné podivné historky* – povídkové soubory s postavou Švejka
- kabaretní hry – *Větrný mlynář a jeho dcera, Červená sedma*

- **literární / obecně kulturní kontext**

Česká literatura s legionářskou tematikou:

- řadíme sem autory, kteří o legiích psali, nebo v nich působili
- mnohá z děl jsou už překonaná, legionářská literatura je spíše zajímavé svědectví doby
- dva způsoby zobrazení: dokumentární (Medek, Kopta), humoristické (John, Hašek)

Josef Kopta (1894–1962)

- zpracovává osobní zážitky z revolučního Ruska – jeho díla mají často autobiografické rysy
- v meziválečném období oblíbený autor kvůli romantičnosti příběhů
- časem vyčerpал svůj talent

Třetí rota – románová trilogie, sledujeme osudy československých legií a situaci v Rusku (konec carismu, počátek ruské revoluce)

- první díl vzbudil nadšení, další už menší

Rudolf Medek (1890–1940)

- velice populární autor v meziválečné době, považován za oficiálního spisovatele legionářské literatury

- měl hodnost generála a byl konzervativce

- postupem času se vyhrnil, napadal demokratické spisovatele a stal se fašistou

Anabáze – románová pentalogie, o posledních 20 měsících legií a o návratu domů

- někdy kritizován za zkrslování

Plukovník Švec – drama uvedené v Národním divadle

- hra vyvolala polemiku, zda se Češi v legiích chovali hrdinně
- založeno na skutečné události, sebevražda velitele jednotky, který se nemohl rozhodnout mezi nacismem a bolševismem

Zborov – báseň oslavující hrdinství legionářů, silně patetická

Jaromír John (1882–1952)

vlastním jménem Bohumil Markalous

- působil v 1. sv. válce, poté pracoval jako středoškolský a vysokoškolský profesor, po válce redaktor (Lidové noviny), univerzitní docent a spisovatel – prozaik

- pod vlastním jménem se zajímal o estetiku užitého umění, bytovou kulturu a výtvarné umění,

v posledních letech života byl profesorem Palackého univerzity v Olomouci – založil katedru estetiky

- r. 1915 byl povolán do války, bojoval na Balkánské frontě, v roce 1916 dočasně ochrnil na dolní část těla po úplavici

- po návratu instruktor dobrovolníků, poručík ve vojenské nemocnici

Listy z vojny, jež jsem psal synovi – skutečné dopisy pro svého syna

Večery na slamníku – strhující úspěch, z roku 1920, přepracování roku 1930

- drobné příhody, válka očima prostých lidí, prvky humoru i bolesti, stesk po domově

Zbloudilý syn – povídka, o muži, který se v 1. sv. válce choval jako sadista a později se přidal k nacistům

další autoři píší o 1. světové válce:

František Langer – povídková kronika o legiích *Železný vlk*, drama *Jízdní hlídka*

Ivan Olbracht – román *Podivné přátelství herce Jesenia*

Vladislav Vančura – román *Pole orná a válečná*

S. K. Neumann – válečné vzpomínky *Válčení civilistovo*

Fráňa Šrámek – povídka *Žasnoucí voják*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války – základní charakteristika díla, jedná se o sled událostí, jejichž hlavním aktérem je Josef Švejk

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Román je již 90 let jednou z nejznámějších českých knih. Je aktuální pro svůj humor, nadsázku a odpor k válce.

- **pravděpodobný adresát:**

Spíše čtenář–muž se zájmem o první světovou válku a světové dění; širší určení – pro kteréhokoli příznivce Haškova humoru.

- **určení smyslu díla:**

Tetralogie zobrazuje nesmyslnost války, Švejk se jí svým přehnaným plněním úkolů vysmívá a zároveň proti ní protestuje.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Autorův nejvýznamnější román (přeložen do 58 jazyků) vznikl v letech 1921 až 1923, po návratu Haška z Ruska až do jeho smrti. Čtvrtý díl je nedokončený.

Nejčastěji vychází s ilustracemi Josefa Lady, které tvořil podle rad Jaroslava Haška.

- **tematicky podobné dílo:**

Joseph Heller – *Hlava XXII*: humoristické zpracování válečných událostí.

(Heller sám přiznával silnou inspiraci Haškem.)

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:**

film:

První němé filmování zpracování je z roku 1926, režie Karel Lamač.

Loutkový film z roku 1954 natočil Jiří Trnka.

Nejslavnější je filmová adaptace Karla Steklého *Dobrý voják Švejk*, v hlavní roli Rudolf Hrušínský.

- existují i zahraniční filmová zpracování (Německo, Polsko, VB)

divadlo:

E. A. Longen – *Revoluční scéna*

Bertold Brecht – *Švejk ve druhé světové válce*

Max Brod, Pavel Kohout